

УДК 94:378.4(477.83-25)1914/1918:323.1(=161.2:162.1)

О. І. Ісаюк

СПІВЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ СПІЛЬНОТ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1914–1918 рр.)

У статті аналізується перебіг взаємних відносин між українською та польською національними спільнотами в Університеті протягом Першої світової та українсько-польської війни (1914–1919 рр.). У цей період Університет був об'єктом гострого протистояння між обома групами, яке і було основним змістом співжиття обох груп. Протистояння розгорнулося довкола трьох основних проблем – використання української мови в університетському діловодстві, відкриття у Львові українського університету та принесення присяги на вірність Польській державі. У статті розглянуто по чергово усі три проблеми та результати протистояння.

Ключові слова: Львівський університет, національна спільнота, українці, поляки.

Львівський університет значну частину своєї історії був місцем співжиття кількох національних груп. Найбільшою кількісно і найвпливовішою була польська громада, друге місце за кількістю займала єврейська, третє місце утримували українці. Попри політичну домінацію в регіоні німецькомовної Австро-Угорської імперії, німці в Університеті становили не чисельну замкнену групу.

Університет був єдиним у регіоні вищим навчальним закладом свого рівня і це робило його єдиним місцем для здобуття вищої освіти та побудови наукової кар'єри. Фактично той, хто контролював Університет, отримував монополію на вищу освіту і можливість наукової кар'єри для цілого регіону. В ситуації, коли і українці, і поляки формували власні структури і готували кадри на майбутнє, Університет став фактично «яблуком розбрату» між двома спільнотами.

У даній статті розглядається перебіг відносин між двома громадами – суперниками у період Першої Світової війни з урахуванням особливих умов воєнного часу. Стосунки між українською та польською громадою Університету є своєрідним мікровідображенням загального стану справ у відносинах між двома народами. У свою чергу, ситуація навколо Університету впливала і на загальний рівень відносин.

Період «воєн за університет» залишив відчутний слід як у джерелах, так і в історіографії. У збірках Державного архіву Львівської області зберігається ряд офіційних документів, звітів, письмових протестів і контрпротестів, ухвал та резолюцій університетської влади з тих чи інших питань. Також події, пов'язані з Університетом часто ставали об'єктом зацікавлення преси, тому збереглися газетні матеріали на тему Університету.

В історіографії тематику внутрішньо університетських взаємин прийнято розглядати у ширшому контексті політичного протистояння українців та поляків в регіоні в цілому. Такий підхід спостерігається у більшості загальних праць, присвячених проблематиці Університету, зокрема, у фундаментальній «Історії Львівського університету», яка була написана колективом авторів під керівництвом М. Крикуна у 1970-тих роках, але так і не була видана [1]. У такому контексті тема Університету розглядається і в працях, присвячених політичній історії Західної України. Єдиним винятком є праці Василя Мудрого – активного політичного діяча української громади міжвоєнного періоду [2]. Якоюсь мірою їх можна вважати спогадами, оскільки автор був одним з активних учасників подій, але разом з тим вони являють найдетальніше в історіографії предмету опрацювання проблематики історії Університету в досліджуваній період.

Стратегічною метою обох протистояючих сторін було, з одного боку, відкриття українського університету, з іншого – недопущення подібного з польської сторони. На фоні постійного і затяжного конфлікту постійно спалахували менші, які концентрувалися навколо двох основних проблем - мови викладання та мови заповнення документів. У фінальній стадії протистояння питання мови відійшло на другий план, поступившись місцем проблемі складення присяги, яка у ситуації тільки що завершеної українсько-польської війни перетворилася з рядової бюрократичної процедури на громадянський акт, який мав засвідчити лояльність відносно або Польської держави, або української громади всередині цієї держави, причому якимось сумістити обидві лояльності було фактично неможливим.

Станом на початок ХХ століття існував ряд постанов уряду, якими регулювалися правила вживання мов у повсякденній практиці Університету. Постановою від 9 жовтня 1868 року зазначалося, що мовою викладання на юридичному факультеті є польська, а іспити повинні складатися тією ж мовою, якою читалися лекції [3, s. 16]. 1872 року мовні правила були скориговані. Згідно з новою редакцією, на юридичному та філософському факультетах лекції мали читатися обома мовами - одночасно польською та українською [3, s. 18]. Окремо взятий викладач мав право вибирати мову викладання, залежно від власного уподобання [3, s. 18]. Попри свободу мови вибору щодо мови викладання, уся документація - габілітаційні акти, розклади та інші поточні документи мали оформлятися обома «крайовими мовами» - українською та польською, а слідувати за дотриманням розпорядження мав Сенат Університету [3, s. 18].

Розпорядження від 5 травня 1879 року регулювало мовну політику щодо екзаменів та оформлення службових документів. Згідно з цим документом, всі екзамени мали відбуватися польською мовою, за винятком іспиту з німецького права (який також викладався тільки німецькою мовою) [3, s. 19], але складати так звані ригорози можна було також українською чи німецькою мовами, за умови, що в складі комісії були професори, які володіють зазначеними мовами [3, S. 19]. Постанова від 20 березня 1892 року застерігала,

що відповідь на будь-які запити, скарги чи донесення мала бути написана, тою ж мовою, що й ініціативний документ [3, с. 20].

Перетворення університету в чисто польський загрожувало українській громаді втратою можливості мати український університет, як місце підготовки кадрів для всіх сфер суспільного життя, тому основним сенсом вимог українців стали вимоги викладання українською мовою і надання українській мові рівних прав поруч з польською та німецькою. Перші вимоги фактичної двомовності українська студентська громада поставила наприкінці 1860-х років, коли віцемаршал крайового сейму Юліан Лаврівський висунув пропозицію утворення паралельних українських кафедр для основних курсів на філософському та юридичному факультетах [2, с. 48]. Після порівняно короткого періоду обговорення питання та підтримки цієї вимоги українським студентством Університету, увага до проблем викладання в Університеті знову зросла на початку 1880-х років, коли ректорат Університету висунув урядові пропозицію скасувати дві кафедри з українською мовою викладання, щоб на вивільнені кошти відкрити кафедру цивільного права і доручити викладання цього предмету О. Огоновському [2, с. 49]. У відповідь уряд відкрив дві звичайні кафедри, викладання на яких доручено О. Огоновському та – з 1885 року – проф. Петрові Стебельському [2, с. 49]. Таким чином уряд продемонстрував усім зацікавленим, що планує надалі дотримуватися постанови про утраквістичний характер Університету, намагаючись не надавати повної переваги жодній зі сторін, що було продовженням звичної для Габсбургів тактики маневрування між наявними у регіоні спільнотами. Наступним досягненням стало відкриття в Університеті 1894 року кафедри української історії, на яку запрошено викладати проф. Михайла Грушевського [2, с. 50]. Після цього вимоги української сторони радикалізувалися до вимоги відкриття паралельного українського університету у Львові, поруч з існуючим польським. Прецедент в межах імперії був – на той час у Празі паралельно діяли німецький та чеський університети. Уперше вимога відкриття паралельного українського університету була озвучена Д. Танячкевичем у 1898 році при виступі у імперському рейхстазі [2, с. 50]. Наслідком стали систематичні протести української громади проти існуючого стану речей та консолідація зусиль усіх зацікавлених середовищ. Роль свого роду установчих зборів відіграло студентське віче 13 вересня 1899 року [2, с. 52]. Аналогічні студентські збори відбувалися в 1900 та пізніших роках, які зазвичай закінчувалися прийняттям резолюцій з вимогами відкрити український університет. У виконання резолюції віче 1901 року було організовано студентську делегацію до міністра освіти, яка добилася особистого прийому у міністерстві та отримала можливість викласти власне бачення ситуації та вимоги. Втім, міністр не дав жодних конкретних обіцянок [2, с. 75]. Поступово суперечки навколо університетського питання перетворилися на свого роду війну, у якій українська сторона постійно висловлювала протести, скликала віче та - на знак протесту – організовувала масові добровільні виходи з університету, так звані «сецесії». Одна з наймасовіших сецесій відбулася 1901 року, коли Львівський університет одночасно залишили близько 600 студентів. Університетська адміністрація усіляко протидіяла намаганням українців - затягувала призначення професорів-українців на вже існуючі кафедри (навіть українські), демонстративно відмовлялася приймати від абітурієнтів та студентів документи, заповнені українською мовою, передавала недостовірні відомості про ситуацію, яка склалася, міністерству освіти. Крім того, почастишали бійки між українським та польським студентством, які переважно починалися зі спроб польських студентів розігнати зібрання українських студентів. Одна з найбільших бійок відбулася 1 липня 1910 року, внаслідок якої був убитий студент-українець Адам Коцко. Безпрецедентна на той час подія змусила уряд розглянути ситуацію навколо університету, що завершилося винесенням остаточного рішення про відкриття українського університету у Львові, яке було заплановане на 1915 рік. Втім, хід подій обірвав початок Першої світової війни. Університетське питання втратило свою гостроту не тільки під натиском вагоміших подій, а також через те, що завдяки мобілізації та евакуації основна частина студентського активу та впливових викладачів покинула Львів. Тому у перші два роки Першої Світової війни університетська справа підтримувалася на рівні офіційних переговорів, які, проте, не мали відгуку у ширших колах зацікавлених. 26 лютого 1916 року Наукове Товариство ім. Т. Шевченка ухвалило меморіал про необхідність відкриття українського університету [2, с. 75]. Цей документ пізніше було опубліковано під назвою «Denkschrift über die Notwendigkeit der Errichtung einer ukrainischen Universität in Lemberg» [2, с. 75]. Українська сторона діяла методом делегацій. У березні 1916 року делегація Української Національної ради була прийнята урядом і, серед низки інших вимог, було прийнято і вимогу про відкриття українського університету [2, с. 75]. Аналогічні депутації були прийняті принцом Гогенлоє та головнокомандувачем австро-угорської армії ерцгерцогом Фрідріхом [1, с. 75]. Справу обговорення конкретних деталей у дотичних міністерствах взяв на себе професор Колесса [1, с. 75].

Усе це, втім, не впливало на ситуацію в самому університеті, де після відносної нормалізації навчання разом зі звичним ходом справ відновилися і старі конфлікти, у тому числі і з приводу мови документації та викладання. Позицію українства суттєво послаблювали виїзд частини впливових професорів - серед них Михайла Грушевського, проти якого також було відкрито дисциплінарну справу, а також звинувачення у москвофільстві, штучно інспіровані конкурентами. Крім того, перебування значної кількості впливових викладачів поза Львовом позбавляло українську сторону можливості задіяти їхні особисті зв'язки, а перебування на фронті більшості активних студентів – можливості швидкої і енергійної консолідації наявних сил. Українці обрали тактику тактичних контрударів, тобто реагували на кожну конфліктну ситуацію шляхом протестів або будь-яким іншим способом, після застосування якого можна було не остерігатися притягнення до відповідальності за звинуваченням у зумисній дестабілізації ситуації, що в умовах війни могло закінчитися арештом і судом.

Методи масових демонстрацій та взагалі масових акцій були неможливі для втілення також в силу умов військового стану – за умови перебування Львова у прифронтовій смузі будь-яка масова акція могла бути розцінена як навмисне порушення спокою або і організовані дії на користь ворога, а учасники демонстрації і, відповідно, понесли б суворе покарання.

Прикладом застосування легальних засобів є делегація у справі дотримання прав українських студентів, яка прибула до ректора університету Твардовського 2 травня 1916 року з вимогою введення так званих «вписових карт» також і українською мовою – поряд з польською та, рідше, німецькою (попри перехід всього університету на польську мову у 1869 – 1872 рр., вписові карти німецькою мовою трапляються у каталогах до 1918 року – І.О.). У склад делегації ввійшли студенти – українці – студент юридичного факультету Ілько Матей, студентка медичного факультету Іванна Телішевська, студент теологічного факультету Михайло Кравчик, студент філософського факультету Василь Хомицький [4, арк. 65зв]. Делегація пред'явила ректорові вимогу розпочати оформлювати «вписові картки» українською мовою, нарівні з польською. Своєю вимогою українські студенти мотивували розпорядженням уряду уникати будь-яких кроків, які можуть спричинити невдоволення будь-якої з національних меншин, а також формально утраквістичним характером Університету, який передбачав подвійне використання української та польської мови у повсякденній практиці. Ректор відмовився задовольнити прохання, аргументуючи свою позицію тим, що в існуючій ситуації об'єктивно неможливо порушувати питання, які зачіпають інтереси національностей. Оскільки задоволення вимог одної національності неминуче призведе до невдоволення іншої національної спільноти. З аргументом про утраквістичний характер університету ректор також не погодився, аргументуючи, що насправді університет повністю польський, з винятком кількох українських кафедр і що такий стан затверджено імператорськими указами 1872 і 1882 року [4, арк. 66].

Ситуація навколо «вписових карт» була постійною проблемою. Спираючись на імператорську постанову 1872 року про утраквістичність Університету та цілком реальний факт того, що «карта вписова» була одним з найважливіших документів студента, на основі якого виготовлялися усі інші документи, студенти продовжували боротьбу. Після провалу місії до ректора, українські студенти обрали шлях внесення скарг до Міністерства освіти та віросповідань на мовну політику ректорату Університету. Текстова подібність скарг та їхня чисельність за порівняно короткий період часу дала підставу ректорові зробити висновок, що йдеться про цілеспрямовану акцію [4, арк. 91зв]. Сенат Університету не прийняв жодного рішення з цього приводу і, по суті, залишив ситуацію без змін.

Частина студентів пішла строго формальним шляхом і вносила скарги безпосередньо до університетської влади, як безпосередньо керуючої ними. Станом на липень 1916 року таких звернень накопичилося у ректораті 28 екземплярів, які було вирішено переслати в міністерство для розгляду, супроводивши їх листом [4, арк. 103зв].

Джерелом конфлікту була не тільки мова «карт вписових», але і означення мови проведення семінарів. 31 травня 1916 року ректор Казимир Твардовський особисто у письмовій формі заборонив використовувати прикметник «український» у назві курсу «Семінар української філології», наказавши замість нього послуговуватися означенням «руський» [5, арк. 13].

Черговий етап українсько-польського протистояння спровокувало підписання договору у Бресті 9 лютого 1918 року. Договір містив також таємну частину, згідно з якою Галичина та Волинь відходили Українській Народній Республіці. Про цю таємну частину та її зміст стало відомо польській стороні – є версія, що представник польської групи в австрійському парламенті просто підслухав розмову між українськими послами про таємний протокол. Реакцією польської громади університету став демонстративний протест до влади, де всіляко аргументувався «польський» характер спірних територій. Побічним наслідком стало посилення тиску на українських студентів, наслідком чого стала телеграма-протест проти дискримінаційної політики польських викладачів [6, арк. 65].

В силу існуючого між українцями та поляками гострого антагонізму, у тому числі і всередині самого університету та традиційно високої громадської активності окремих представників Університету в рамках «своїх» національних груп, будь-яка подія політичного життя ставала об'єктом активної уваги університету. Ситуація всередині університетської спільноти, яка складалася з трьох великих національних громад – польської, української та єврейської додатково дестабілізувалася під впливом загальної політичної ситуації, починаючи з 1917 року. Попереднього, 1916 року, проголошено Польську державу під протекторатом Австро-Угорщини та Німеччини, у 1917 року внаслідок демократичної революції в Росії фактично утворилася Українська народна республіка, що офіційно було задекларовано Третім Універсалом 7 листопада 1917 року. Оскільки Галичина і, зокрема, Львів, уже давно були об'єктом суперництва двох національних громад – польської та української. До утворення двох державностей – навіть у формі протекторату чи автономії, це суперництво мало характер взаємного суперництва між двома національностями, але після появи держав при наростаючій слабкості Австро-Угорської імперії питання отримало цілком конкретний вимір державної приналежності конкретної території. Така зміна ставлення і внутрішніх настроїв вперше проявила себе після оприлюднення інформації про укладення Брестського договору. Згідно з його умовами, Холмщина і Підляшшя, які поляки вважали «своїми», переходили до України.

Університет, вірніше, його польська частина, відреагував офіційним протестом на адресу влади. Протест був складений від імені загального зібрання всіх професорів, приват-доцентів та асистентів польського походження, яке скликав ректор Університету 13 лютого 1918 року [7, арк. 42]. Крім чисто теоретичних підстав, польська громада мала і конкретну причину протестувати – оскільки у тексті акту

Віденського конгресу 1815 року у межі Королівства Польського була вписана Холмщина з Підляшшям і ця норма перекочувала у акт про створення Польської держави [7, арк. 42]. Виходячи з цього факту, уся аргументація польської сторони була побудована на логічному взаємовиключенні двох правових актів. Крім офіційного протесту, професори також уклали відозву до поляків, які проживали на території Холмщини і Підляшшя, окреслюючи їх терміном «браття з земель польських, яким загрожує відірвання через Берестейську угоду [8, арк. 42зв]», у якому подали ситуацію як спробу чергового розбору Польщі поза плечима самих поляків [7, арк. 43].

Одночасно було внесено письмовий протест. У тексті протесту акцентувалося на тому, що, на думку авторів тексту, Холмщина та Підляшшя являються невід'ємними польськими територіями, відторгнення яких порушує цілісність Королівства Польського як окремої одиниці і тим самим порушує акти про створення так званого Конгресового Королівства від 1815 року та акт про проголошення Королівства Польського від 5 листопада 1916 року [7, арк. 4], а також суперечить принципів самоврядності Польського королівства, який був неодноразово постульований вищими чинами Австро-Угорської імперії [7, арк. 5]. Серед характеристик, якими автори протесту охарактеризували ситуацію, що склалася, було також і «черговий поділ Польщі» [7, арк. 5]. Під актом протесту поставили свої підписи професори Едмунд Буланда, Казимир Кветневський, Мсціслав Вартенберг, Константи Войцеховський, Ян Сайдак, Антоній Хибінський та ряд інших [7, арк. 6]. Згідно з постановою, ухваленою на загальних зборах польських професорів, текст протесту був пересланий до уряду імперії ректором Університету проф. Казимиром Вайсом [7, арк. 7].

Пізніше до протесту долучилися професори Броніслав Дембінський, Симон Ашкенази, Зигмунт Войціцький, Адам Шеляговський, Зигмунт Цибіховський, Владислав Мазуркевич, Єжи Модраковський та Ян Лукасевич, а також приватні доценти Ян Прушинський. Едвард Лот, Мечислав Конопацький, Юліуш Кляйнер та Ольгерд Гурка [7, арк. 7].

Польська кампанія протесту викликала зворотню реакцію української академічної громади, причому до студентів Університету приєдналися ще й студенти Політехніки. Українці у відповідь на пропагандистську кампанію польської сторони заявили про бойкот лекцій тих викладачів, які брали участь у зборах і поставили свої підписи під відозвою [6, арк.65]. Враховуючи, що більшість викладацьких кадрів становили поляки, це означало все студентський страйк, який відбувся 18 лютого, як свідчення серйозності намірів [6, арк. 65]. До цього уже традиційно додалися вимоги відкриття українського університету у Львові [6, арк. 65].

У такій ситуації українська частина університетської громади стала об'єктом критики. Зокрема, викладачеві юридичного факультету Стефанові Дністрянському пригадали опубліковану у газеті «Діло» статтю з приводу ситуації навколо Університету та українське студентство, де той зобразив Університету як арену боротьби без добирання засобів [6, арк. 80, 81]. У своїй статті Дністрянський доводив, що при існуючій системі відносин у Львові українська молодь не має шансів використати знання, здобуті в Університеті, тому змушена відмовлятися від навчання або ж організуватися для захисту своїх прав [6, арк. 81].

У відповідь на закриття ректором університету для студентів і призупинення навчання, а також відмову прийняти протест проти дій керівництва університету представництво української молоді звернулося з петицією до української парламентарної репрезентації та проханням висвітлити ситуацію, що склалася, на парламентських дебатах [8, арк. 1].

Та якщо не рівні професорської спільноти усе обмежилось письмовими протестами то на рівні студентів ситуація швидко набрала рис безладдя. Повідомлення про укладення мирного договору та протестну реакцію польської спільноти викликала зворотню реакцію українців. 18 лютого українські студенти скликали віче з приводу останніх подій, яке переросло у різновид протестної демонстрації [9, арк. 1]. Для українців події навколо договору стали приводом нагадати про стару проблему використання в Університеті української мови нарівні з польською. На зборах 18 лютого 1918 року було укладено текст телеграми до Міністерства, у якій нагадувалося про примусову колонізацію формально утраквістичного Університету, звинувачувалося викладачів - поляків у шовіністичному ставленні до студентів - українців та декларувалося повну підтримку договору [9, арк. 3]. У відповідь ректор розпорядився призупинити заняття в Університеті, з приводу чого 19 лютого у ректораті з'явилася делегація українських студентів у складі Стефана Полянського, Андрія Лошнія та Ірини Лежогубської [9, арк. 4], яка вимагала пояснень у ректора, аргументуючи свою позицію шкодою, завдану короткочасною перервою у навчанні. Ректор аргументував свою позицію тим, що склалася нестабільна ситуація, у якій статут Університету дає право ректорові, як посадовій особі призупинити навчання і будь-яку іншу діяльність з метою уникнути жертв [9, арк. 4, 4зв]. Письмовий протест, принесений делегацією, був взятий до відома і це стало початком серії взаємних звинувачень та протестних делегацій з боку українського студентства [9, арк. 5]. Своєрідним епілогом справи став виступ з цього приводу одного з українських послів, Льва Левицького 1 квітня 1918 року у австрійському рейхстазі [9, арк. 9].

Протистояння між поляками та українцями в Університеті поширилося також на побутові відносини. Так, на засіданні ради професорів філософського факультету, яке відбулося 12 липня 1918 року, професор Колесса виступив з запитанням, чому засідання скликане у день греко-католицького свята, на що отримав відповідь, що дні греко-католицьких свят не є днями, вільними від праці [2, арк. 54зв]. Важко сказати, наскільки сам по собі факт скликання зборів у день греко-католицького церковного свята був зумисним – особливо, якщо врахувати, що на 12 липня припадає день св. апостолів Петра і Павла - важливе свято, але не одне з найбільших, але відповідь на запит професора демонструє небажання польської частини університетської громади прислухатися до побажань української.

У жовтні 1917 року на розгляд ради теологічного факультету було подано працю о. доктора Левицького «Головні умови успішності проповіді». Рада доручила детальний розгляд праці двом рецензентам - о. Бартошевському і Титові Мишковському [10, арк. 5]. Рецензенти висловили власну думку з приводу книги на з'їзді 7 грудня 1917 року і тут з'ясувалося, що голоси рецензентів розділилися – якщо доктор Бартошевський вважав представлену працю якісною і новаторською, то другий рецензент, доктор Мишковський, вважав книгу незрілою і плагіатом. Позицію о. Мишковського підтримав о. Адам Герстманн і в результаті книга була оголошена плагіатом [10, арк. 32, 33]. Не виключено, що ситуація навколо праці о. Левицького віддзеркалювала українсько-польські протиріччя у справі університету, оскільки в ході протистояння переважно польська університетська спільнота намагалася всіляко перешкоджати появі в університеті викладачів - українців. При цьому зазвичай ішли шляхом підвищених вимог до виконання формальностей, ставлення конкурентів на одну і ту ж посаду у нерівне становище або ж забрукуванням праць з надуманих причин. У даній ситуації на можливість подібного розвитку подій різниця у оцінках та на диво швидка згода з однозначно негативною оцінкою абсолютно всіх учасників зборів. Також не до кінця зрозумілим є спочатку надзвичайно позитивна реакція о. Бартошевського на представлену працю, а потім швидка зміна думки на цілковито протилежну, причому з обширними виправданнями. Складно уявити, щоб фахівець університетського рівня, маючи достатньо часу на ознайомлення з пропонованою працею, повністю помилився в своїй оцінці, а також настільки швидко змінив свою думку. Серйозним контраргументом проти версії про можливість штучного недопущення польською більшістю фахівця - українця є факт, що о. Мишковський, чия доповідь рецензента стала початком відкидання праці, був українцем. Щоправда, він не належав до числа рішучих прихильників української частини Університету - радше намагався дотримуватися нейтралітету, наскільки це було можливо, що пізніше засвідчила його поведінка у ситуації, яка склалася навколо вимоги всім викладачам, як державним службовцям, скласти присягу на вірність Польській державі.

Після того, як стало зрозуміло, що Австро-Угорська імперія невідворотно розпадається, у Львові різко зросло українсько-польське напруження, оскільки розпад імперії ставив на порядок денний проблему приналежності Галичини. Після того, як українці під керівництвом Дмитра Вітовського першими захопили владу у Львові в ніч на 1 листопада, поляки розпочали збройний опір стану речей, який вилився у повномасштабні міські бої які тривали до 22 листопада 1918 року та виявилися першим етапом українсько-польської війни. Хоча Університет, на відміну від Політехніки, не виступив у протистоянні як єдина інституція, зайнявши вичікувальну позицію, частина університетської громади виявилася безпосередньо втягнута у події.

Відразу після того, як підтвердилася інформація про перехід Львова в українські руки, ректор на правах посадової особи розпорядився організувати з-поміж технічного персоналу щось на зразок добровольчої міліції, функцією якої було постійно перебувати в приміщенні Університету і у разі появи в межах університетської території військових української армії негайно повідомити ректора [11, арк. 16]. Паралельно ректор заборонив переховування будь-якої зброї на території Університету, а також розпорядився тримати ворота Університету відкритими та не забороняти вільного проходу крізь них озброєним відділам [11, арк. 16].

Попри те, що статут університету давав ректорові право самовільно приймати рішення у критичній ситуації, того ж дня професор Теофіл Цешинський, представник медичного факультету, поставив вимогу скликання Сенату для обговорення рішення ректора та прийняття плану дій в актуальній ситуації [11, арк. 16]. Також професор Цешинський вимагав видати зброю технічному персоналові Університету та повністю закрити Університет для будь-кого, крім працівників самого Університету, у тому числі і для українських військ [11, арк. 16]. Ректор заборонив скликання будь-яких зборів та запровадження строгіших превентивних заходів з причини нестабільності загальної ситуації в місті. Незважаючи на це, професор Цешинський зібрав у своєму помешканні частину викладачів Університету і під їхнім колективним тиском 2 листопада 1918 року відбулося засідання Сенату [11, арк. 16зв]. На засіданні зібрані підтримали позицію ректора, який з того часу, наскільки дозволяла ситуація, щоденно або майже щоденно з'являвся в Університеті і перевіряв ситуацію [11, арк. 16а].

Приміщення Університету на тогочасній вулиці Длугоша (сучасна вул. Грушевського) розташовувалося віддалено від лінії фронту, а також завдяки віддаленості від стратегічних пунктів боїв, не став епіцентром одного з вогнищ боїв за стратегічні пункти місця. Чого не уникла, наприклад, Політехніка. Тим не менше, Університет також зіштовхнувся з воєнною дійсністю. У ніч з 1 на 2 листопада 1918 року український відділ чисельністю 31 людини провів обшук у приміщеннях наукових інститутів Університету по вул. Длугоша, 27, де також розташовувалося помешкання керівника університетської канцелярії Станіслава Постемпського [11, арк. 17].

Через якийсь час, 9 листопада 1918 року, приміщення Університету були обстріляні українськими військами після того, як хтось обстріляв українські відділи з верхніх поверхів приміщення [11, арк. 17]. Після обшуку було проведено поверховий обшук, внаслідок якого вилучили багнет [11, арк. 17].

Ще один обшук відбувся 10 листопада 1918 року в приміщенні Інституту геології. Згідно з повідомленням директора Інституту, професора Рудольфа Зубера, група українських військових з'явилася в приміщенні Інституту під приводом планованого розміщення у приміщеннях Інституту певних вантажів. З цією метою прибулі оглянули приміщення та провели обшук у помешканні приватного доцента Романа Негруша [11, арк. 22]. Під час обшуку вилучено дві шаблі [11, арк. 22].

Внаслідок боїв місто виявилось розірваним на дві частини, що ускладнило добирання до Університету тим, хто жив у віддалених ділянках міста. Хоча викладання не проводилося, в Університеті тривало приймання докторських екзаменів, так званих ригорозів та консультації окремих викладачів. Щоб уникнути ситуацій, при яких члени комісії та екзаменовані не мали б можливості потрапити до Університету через бойові дії. Керівництво Університету звернулося до українського командування з проханням виставити перепустки для професорів Університету та хоча б 50 перепусток для поточних потреб Університету [11, арк. 18]. Командування відмовило на тій підставі, що від 6 години ранку до 18 години вечора усім неозброєним мешканцям міста дозволялося безперешкодно перетинати межу між «українським» та «польським» Львовом [11, арк. 18].

Українсько-польські бої супроводжувалися також взаємним пошуком агентів противника на контрольованій власними військами території. Одною з жертв цього пошуку став професор Львівського університету Антоні Глузінський, у чьому помешканні в ніч з 20 на 21 листопада 1918 року відбувся обшук. Обшук проводив відділ кількістю 30 солдатів під командуванням офіцера Василя Каравана [11, арк. 27].

Згідно зі словами командира відділу, обшук проведено на підставі інформації про те, що чоловіки, які проживають в будинку, підозрюються в утриманні нелегального розвідувального та організаційно-мобілізаційного осередку на користь сторони противника, тобто поляків [11, арк. 27]. Після чотиригодинного обшуку арештовано самого професора, інженера Соколовського та двох синів професора – Тадеуша і Казимира [11, арк. 27]. Обшук не дав результатів, оскільки знайдено тільки нотатки, які не містили інформації щодо того, чи дійсно члени родини професора були задіяні в нелегальній діяльності та три старі і вже недіючі револьвери [11, арк. 27]. Усіх арештованих відвели в казарми на вулиці св. Петра і Павла, де вони перебували наступні 15 годин. У 19 годині вечора наступного дня усіх викликано на допит до офіцера, який проводив обшук, який їм повідомив, що, найвірогідніше, усі будуть інтерновані, [11, арк. 27зв]. Після цієї заяви усю групу відвели до приміщення Народного дому (сучасна вул. Театральна, 22 – І.О.), де їх передали безпосередньо головнокомандуючому українськими силами у Львові полковникові Гнатові Стефаніву. Полковник після короточасної аудієнції звільнив усю групу, яких після того відвели додому [11, арк. 28].

Політичні симпатії керівництва Університету однозначно належали польській стороні, про що виразно засвідчив останній тур протистояння української та польської спільнот в Університеті. Уже резолюція, ухвалена на першому засіданні Сенату після переходу Львова під польський контроль, виразно засвідчила, у чиїх руках знаходиться перевага. Згідно з резолюцією, в Університеті припинялися будь-які заняття з метою уможливити студентам запис добровольцями в польську армію, а також планувалося укласти відозву відповідного змісту, що доручено поетові і викладачеві Янові Каспровичеві.

Польська адміністрація, продовжуючи традицію трактування викладачів Університету, як державних службовців, висунула вимогу складення присяги на вірність Польській державі, як обов'язкову для збереження викладацької посади в Університеті. Викладачі польського походження сприйняли цю вимогу з ентузіазмом і 6 грудня 1918 року усі присутні викладачі склали присягу на вірність відновленій Польській державі [12, арк. 10зв].

Натомість українські викладачі опинилися в умовах вибору – скласти присягу їм не дозволяв факт існування Західно-Української Народної республіки, яка продовжувала боротьбу, результат якої все ще залишався неясним та почуття солідарності зі співвітчизниками, а відмова від складення присяги гарантувала втрату роботи і, відповідно, можливості забезпечити себе та родину.

Тим не менше, подібна перспектива не зупинила більшість викладачів. Зокрема, на теологічному факультеті прав викладання позбавили Юліана Дзеровича [13, арк. 1], Тита Галущинського [14, арк. 12].

Особливо драматична ситуація склалася навколо викладача теологічного факультету Тита Комарницького, який спочатку підписав присягу, а пізніше дезавував власний підпис. Особливість ситуації о. Комарницького полягала у складному матеріальному становищі – платня викладача Університету становила його єдине джерело прибутку, при тому, що о. Тит уже тривалий час хворів і лікування вимагало значних коштів, о. Комарницький навіть був змушений звернутися за матеріальною допомогою до адміністрації Університету.

Остаточо було знайдено компромісне розв'язання – о. Комарницький вийшов на пенсію за віком і станом здоров'я, що автоматично знімало з нього обов'язок складення присяги на вірність Польщі. Оскільки обов'язок складення присяги не поширювався на пенсіонерів, відповідно, о. Комарницький не міг бути позбавлений пенсії. Таким чином, отець уникав конфронтації з будь-якою зі сторін – українською чи польською та зберігав за собою право на отримання державної виплати, що забезпечувало йому засоби проживання.

Єдиним винятком став професор Петро Стебельський – рішенням ради професорів юридичного факультету Львівського університету від 20 листопада 1920 року його було затверджено на посаді професора кримінального права та процедури з польською мовою викладання [15, арк. 9].

У той же період Сенат прийняв два рішення, які фактично перекрили дорогу українцям в Університет. Перше рішення скасовувало рубрику національність у документах, які мали заповнювати студенти у процесі вступу в Університет, а друге рішення застерігало, що стати студентами Університету можуть лише ті абітурієнти, які відслужили певний час у польській армії або ж отримали звільнення з поважної причини [12, арк. 9]. Остання постанова практично повністю відсікала шлях до Львівського університету українській молоді, бо, хоча в документі не уточнювалося, про яку саме армію йдеться, відверто пишучи тільки про виконання військового обов'язку, але було очевидно, що йдеться про польську армію, оскільки українська молодь не служила у польській армії, подібна постанова закривала молодим українцям шлях до

університету. Постанова про відміну графи «національність» у майбутньому мала призвести до розмивання чіткої національної ідентичності, концентруючи увагу на мові спілкування і такому порівняно менш значному чинникові, як віросповідання. Враховуючи, що мова спілкування могла залежати від оточення, відкривався шлях до поступового розмивання ідентичності у переважно іншомовному середовищі.

Та, якщо вплив першої з постанов нівельювався традиційно високою громадською активністю та аналогічно узвичаєним поділом на українські та польські групи також поза Університетом, то друга постанова фактом фактичного перекриття шляху до вищої освіти викликала активний протест. Письмовий протест, поданий до Сенату Університету, стверджував, що постанова про обов'язковість військової служби в польській армії для абітурієнтів перекриває шлях до вищої освіти українській молоді [16, арк. 28]. Українська громада аргументувала свій протест правами окупованих територій, до яких належала Галичина після її захоплення Польщею. Серед усього іншого, сторона – окупант, згідно з нормами міжнародного права, мала забезпечити окупованій стороні безперешкодний доступ до освіти в рамках вимоги про забезпечення окупантами «статусу кво» щодо всіх галузей громадського життя [16, арк. 28зв, 29]. Статус окупаційної влади забороняв також вимагати від населення окупованої ЗУНР складення будь-якої присяги на вірність Польській державі [16, арк. 29].

Як показали подальші події, цей протест не мав майже жодного впливу на політику домінуючої польської спільноти, внаслідок чого українці були змушені вдатися до політики доконаних фактів шляхом творення Українського таємного університету, який існував з 1921 до 1925 року, а після його закриття - шукати можливостей для навчання у вищих навчальних закладах на території інших країн - найчастіше це була Чехословаччина.

Основним змістом взаємних стосунків української та польської сторін в стінах Львівського університету було суперництво за контроль над Університетом. Останнє було закономірним наслідком особливого статусу Університету в регіоні та гострої потреби обох спільнот у вихованні еліти, яка була б в стані управляти рештою спільноти. Обидві сторони активно використовували політичні чинники та й сама боротьба була більше політичним суперництвом, ніж академічним протистоянням.

Історія взаємостосунків української та польської спільнот в Університеті є яскравим прикладом того, до чого може призвести ситуація переплітання вузько наукових та загальнополітичних чинників. Польська сторона зуміла здобути переконливу перевагу тільки завдяки політичній перевазі на даному етапі протистояння, але це не завершило його, а тільки посприяло поглибленню загального протистояння між українцями та поляками в регіоні в цілому.

Джерела та література

1. Історія Львівського університету / [під ред. Крикуна М. Г.]. – Л., 1972. – 872 с.
2. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Мудрий В. – Львів ; Нью-Йорк: Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, 1999. – 122 с. – (Українознавча бібліотека НТШ, число 12).
3. Österreichische Bildungsgesetze. – Wien, 1906. – 1017 s.
4. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 26, оп. 13, спр. 747.
5. ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 750.
6. ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 866.
7. ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 867.
8. ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 959.
9. ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 958.
10. ДАЛО, ф. 26, оп. 8, спр. 397.
11. ДАЛО, ф. 26, оп. 13. Спр. 964.
12. ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 766.
13. ДАЛО, ф. 26, оп. 8, спр. 411.
14. ДАЛО, ф. 26, оп. 8, спр. 410.
15. ДАЛО, ф. 26, оп. 6, спр. 915.
16. ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 749.

Исаюк О. И. Отношения между украинской и польской общностями в Львовском университете (1914–1919 гг.)

В статье анализируются отношения между украинской и польской частями сообщества Львовского университета в период Первой мировой войны и украинско-польской войны 1918-1919 гг. В это время Университет, как наибольшее и самое важное учебное заведение, был объектом соперничества между этими двумя общностями. Соперничество разворачивалось вокруг трех главных вопросов – проблемы открытия украинского Университета, языка делопроизводства в Университете, а также проблемы принятия присяги на верность Польскому государству. Статья посвящена анализу взаимоотношений двух сообществ на фоне этих проблем в условиях войны.

Ключевые слова: Львовский университет, национальная общность, украинцы, поляки.

Isayuk O. I. Relations between Ukrainian and Polish national groups in Lviv University (1914–1919)

There relations between Ukrainian and Polish national communities in Lviv University during the First World war and Ukrainian-polish war (1918-1919) are analyzed in the article. University was an object of a struggle between two groups and competition for a leadership was a main content of common life two groups. There were three main problems, which were subject of finishless conflicts – the problem of a Ukrainian university in Lviv, the problem of a using Ukrainian language in a day life of a University and a problem of state order for Polish state. The article is devoted to analysis of relations between the two communities on the background of these problems in conditions of war.

Keywords: Lviv University, national community, Ukrainians, Poles.